Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MELCHIORA WATHELETA
przedstawiona w dniu 9 czerwca 2016 r.[1]

**Sprawy połączone od C-401/15 do C-403/15**

**Noémie Depesme (C-401/15),**
**Saïd Kerrou (C-401/15),**
**Adrien Kauffmann (C-402/15),**
**Maxime Lefort (C-403/15)**
**przeciwko**
**Ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche**

[wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Cour administrative (Luksemburg)]

Odesłanie prejudycjalne — Swobodny przepływ osób — Równość traktowania — Przywileje socjalne — Rozporządzenie (UE) nr 492/2011 — Artykuł 7 ust. 2 — Pomoc finansowa na studia wyższe — Warunek — Dyskryminacja — Więź filiacyjna — Pojęcie „dziecka" — Przybrany rodzic

## I – **Wprowadzenie**

1. Wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczą wykładni art. 45 TFUE i art. 7 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 492/2011 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Unii[2].

2. Wnioski te zostały przedstawione w ramach trzech sporów między, odpowiednio, Noémie Depesme i Saïdem Kerrou, Adrienem Kauffmannem oraz Maximem Lefortem a ministre de l'Enseignement supérieur et de la Recherche (ministrem szkolnictwa wyższego i badań, zwanym dalej „ministrem"), dotyczących odmowy przyznania na rok akademicki 2013/2014 r. pomocy finansowej państwa na studia wyższe.

3. Są one związane ze zmianami dokonanymi w przepisach luksemburskich w następstwie wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411).

1 — Język oryginału: francuski.
2 — Dz.U. 2011, L 141, s. 1.

4. W przedstawionym pytaniu zwrócono się do Trybunału o ustalenie, czy pojęcie „dziecka" pracownika migrującego, zawarte w nowym art. 2a loi du 22 juin 2000 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures (ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r. o pomocy finansowej państwa na studia wyższe), ze zmianami wynikającymi z loi du 19 juillet 2013 (ustawy z dnia 19 lipca 2013 r.) (*Mémorial* A 2013, s. 3214), przyjętej w następstwie wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), obejmuje także pasierbów tego pracownika [3].

5. W ramach niniejszej opinii terminy „pasierb", „pasierbica" lub „pasierbowie" odnoszą się do stosunków między dzieckiem a osobą, z którą jego ojciec lub matka pozostaje w związku małżeńskim lub zawarła zarejestrowany związek partnerski równoważny małżeństwu.

## II – **Ramy prawne**

### A – *Prawo Unii*

#### 1. Rozporządzenie nr 492/2011

6. Artykuł 7 tego rozporządzenia stanowi, co następuje:

„1. Pracownik będący obywatelem państwa członkowskiego nie może być, na terytorium innego państwa członkowskiego, traktowany – ze względu na swą przynależność państwową – odmiennie niż pracownicy krajowi pod względem warunków zatrudnienia i pracy, w szczególności warunków wynagrodzenia, zwolnienia oraz, w przypadku utraty pracy, powrotu do pracy lub ponownego zatrudnienia.

2. Pracownik korzysta z takich samych przywilejów socjalnych i podatkowych jak pracownicy krajowi.

[…]".

#### 2. Dyrektywa 2004/38/WE

7. Pojęcie „członka rodziny" obywatela Unii jest zdefiniowane w art. 2 pkt 2 dyrektywy 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniającej rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG [4]. Zgodnie z tym przepisem termin „członek rodziny" obejmuje:

„a) współmałżonka;

3 — Warto zauważyć, że ustawodawstwo to jest przedmiotem innego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w sprawie Bragança Linares Verruga i in., obecnie zawisłej przed Trybunałem, w ramach którego przedstawiłem opinię w dniu 2 czerwca 2016 r. (C-238/15, ECLI:EU:C:2016:389). Sprawa ta dotyczy w sposób bardziej fundamentalny i bezpośredni zgodności z prawem Unii warunku, od którego ustawodawca luksemburski uzależnił przyznawanie pomocy finansowej państwa na studia wyższe, a mianowicie minimalnego okresu zatrudnienia w Luksemburgu. Na zakończenie mojej analizy zaproponowałem, by Trybunał orzekł, że art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011 stoi na przeszkodzie uregulowaniom państwa członkowskiego, takim jak ustawa luksemburska.

4 — Dz.U. 2004, L 158, s. 77.

b) partnera, z którym obywatel Unii zawarł zarejestrowany związek partnerski, na podstawie ustawodawstwa danego państwa członkowskiego, jeżeli ustawodawstwo przyjmującego państwa członkowskiego uznaje równoważność między zarejestrowanym związkiem partnerskim a małżeństwem, oraz zgodnie z warunkami ustanowionymi w odpowiednim ustawodawstwie przyjmującego państwa członkowskiego;

c) bezpośrednich zstępnych, którzy nie ukończyli dwudziestego pierwszego roku życia lub pozostają na utrzymaniu, oraz tych współmałżonka lub partnera, jak zdefiniowano w lit. b);

d) bezpośrednich wstępnych pozostających na utrzymaniu oraz tych współmałżonka lub partnera, jak zdefiniowano w lit. b)".

B – *Prawo luksemburskie*

8. Artykuł 2 ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r. o pomocy finansowej państwa na studia wyższe, ze zmianami wynikającymi z ustawy z dnia 26 lipca 2010 r. (*Mémorial* A 2010, s. 2040) (zwanej dalej „ustawą z dnia 22 czerwca 2000 r."), stanowił:

„Beneficjenci pomocy finansowej Z pomocy finansowej państwa na studia wyższe mogą korzystać studenci przyjęci na studia wyższe, którzy spełniają jeden z następujących warunków:

a) są obywatelami luksemburskimi lub członkami rodziny obywatela luksemburskiego i mają miejsce zamieszkania w Wielkim Księstwie Luksemburga lub

b) są obywatelami innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, innego państwa-strony Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym [z dnia 2 maja 1992 r. (Dz.U. 1994, L 1, s. 3)] lub Konfederacji Szwajcarskiej i zgodnie z rozdziałem 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 2008 r. o swobodnym przepływie osób i imigracji, ze zmianami, przebywają w Wielkim Księstwie Luksemburga jako pracownik najemny, osoba prowadząca działalność na własny rachunek, osoba zachowująca taki status lub członek rodziny jednej z tych osób, lub jako osoba, która nabyła prawo stałego pobytu […]. […]".

9. W następstwie wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 19 lipca 2013 r. (*Mémorial* A 2013, s. 3214) wprowadził do ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r. art. 2a o brzmieniu następującym:

„Student niemający miejsca zamieszkania w Wielkim Księstwie Luksemburga również może korzystać z pomocy finansowej na studia wyższe, pod warunkiem że jest dzieckiem pracownika najemnego lub osoby pracującej na własny rachunek będącej obywatelem Luksemburga lub państwa Unii Europejskiej, lub innego państwa będącego stroną Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, lub Szwajcarii, zatrudnionej lub wykonującej działalność w Luksemburgu, która była zatrudniona lub wykonywała działalność w Luksemburgu przez nieprzerwany okres przynajmniej pięciu lat w chwili złożenia przez tego studenta wniosku o pomoc finansową na studia wyższe. Zatrudnienie w Luksemburgu musi być przynajmniej równe połowie zwykłego wymiaru czasu pracy w danym przedsiębiorstwie na mocy obowiązującej ustawy lub zbiorowego układu pracy. Osoba zatrudniona na własny rachunek musi być w sposób ciągły objęta obowiązkowym zabezpieczeniem społecznym w Wielkim Księstwie Luksemburga na mocy art. 1 pkt 4 kodeksu zabezpieczenia społecznego w okresie pięciu lat poprzedzających złożenie wniosku o pomoc finansową na studia wyższe".

10. Ustawa z dnia 22 czerwca 2000 r., zmieniona ustawą z dnia 19 czerwca 2013 r. (zwana dalej „zmienioną ustawą z dnia 22 czerwca"), została jednak szybko uchylona przez loi du 24 juillet 2014 concernant l'aide financière de l'État pour études supérieures (ustawę z dnia 24 lipca 2014 r. o pomocy finansowej państwa na studia wyższe) (*Mémorial* A 2014, s. 2188).

11. Obecnie art. 3 tej ustawy stanowi, co następuje:

„Z pomocy finansowej państwa na studia wyższe mogą korzystać studenci i uczniowie określeni w art. 2, zwani dalej »studentami«, którzy spełniają jeden z następujących warunków:

[…]

(5) w przypadku studenta niebędącego rezydentem Wielkiego Księstwa Luksemburga:

a) jest on pracownikiem będącym obywatelem Luksemburga lub państwa Unii Europejskiej, lub innego państwa będącego stroną Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, lub Szwajcarii, zatrudnionym lub wykonującym działalność w Wielkim Księstwie Luksemburga w chwili złożenia wniosku o pomoc finansową na studia wyższe; lub

b) jest on dzieckiem pracownika najemnego lub osoby pracującej na własny rachunek będącej obywatelem Luksemburga lub państwa Unii Europejskiej, lub innego państwa będącego stroną Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, lub Szwajcarii, zatrudnionej lub wykonującej działalność w Wielkim Księstwie Luksemburga w chwili złożenia przez tego studenta wniosku o pomoc finansową na studia wyższe, pod warunkiem że pracownik nadal przyczynia się do utrzymania owego studenta i że pracownik ten był zatrudniony lub wykonywał działalność w Wielkim Księstwie Luksemburga przez okres przynajmniej pięciu lat w chwili złożenia przez tego studenta wniosku o pomoc finansową na studia wyższe w okresie odniesienia wynoszącym siedem lat wstecz od daty złożenia wniosku o uzyskanie pomocy finansowej na studia wyższe lub, w drodze wyjątku, osoba, która zachowuje status pracownika, spełniała ustalonej powyżej kryterium pięciu lat spośród siedmiu w chwili zakończenia działalności zawodowej".

## III – **Okoliczności faktyczne sporu przed sądem odsyłającym**

12. Noémie Depesme jest pasierbicą S. Kerrou, pracownika przygranicznego w Luksemburgu. Mieszkają oni w Mont-Saint-Martin w Lotaryngii (Francja), w pobliżu granicy Wielkiego Księstwa Luksemburga. Noémie Depesme złożyła wniosek o pomoc finansową państwa luksemburskiego na studia wyższe w celu zapisania się na pierwszy rok medycyny na Université de Lorraine w Nancy (Francja).

13. Adrien Kauffmann jest pasierbem Patricka Kiefera, również pracownika przygranicznego w Luksemburgu. Zamieszkują oni w Marly Freskaty (Francja), w regionie przygranicznym Lotaryngii. Adrien Kauffmann zwrócił się o pomoc finansową państwa luksemburskiego na studia wyższe na kierunku prawo i ekonomia na Université de Lorraine w Nancy.

14. Maxime Lefort jest pasierbem pana Terwoigne, także pracownika przygranicznego w Luksemburgu. Pan Terwoigne zawarł związek małżeński z matką M. Leforta po śmierci jej męża. Zamieszkują w Vance (Belgia), w części prowincji Luksemburg graniczącej z Wielkim Księstwem Luksemburga. Maxime Lefort zwrócił się o pomoc finansową państwa luksemburskiego na studia wyższe na kierunku socjologia i antropologia na Université catholique de Louvain w Louvain-la-Neuve (Belgia).

15. Zgodnie ze zmienioną ustawą z dnia 22 czerwca 2000 r., w brzmieniu mającym zastosowanie do stanu faktycznego spraw w postępowaniu głównym, wnioskowana pomoc finansowa jest przyznawana studentom, którzy nie mają miejsca zamieszkania na terytorium Luksemburga, pod warunkiem, po pierwsze, że jej beneficjent jest dzieckiem pracownika najemnego lub osoby pracującej na własny rachunek będącej obywatelem Luksemburga lub państwa Unii Europejskiej, a po drugie, że ów pracownik był zatrudniony lub owa osoba wykonywała działalność w Luksemburgu przez nieprzerwany okres przynajmniej pięciu lat w chwili złożenia wniosku.

16. W pismach datowanych, odpowiednio, na dzień 26 września, 17 października i 12 listopada 2013 r. minister oddalił wnioski złożone przez N. Depesme, A. Kauffmanna i M. Leforta z tej przyczyny, że nie spełniali oni warunków przewidzianych przez zmienioną ustawę z dnia 22 czerwca 2000 r. Według postanowień odsyłających minister uznał, że N. Depesme, A. Kauffman oraz M. Lefort nie mogą być zakwalifikowani jako „dzieci" pracownika przygranicznego, ponieważ w Luksemburgu pracowali jedynie ich przybrani ojcowie.

17. W dniu 20 grudnia 2013 r. N. Depesme wniosła skargę do tribunal administratif de Luxembourg zmierzającą do uchylenia decyzji odmownej. Jej ojczym, S. Kerrou, oświadczył, że przystępuje z własnej woli do sprawy. W dniach 20 stycznia i 25 kwietnia 2014 r. M. Lefort oraz A. Kauffmann wnieśli podobne skargi na dotyczące ich decyzje odmowne.

18. Wyrokami z dnia 15 stycznia 2015 r. tribunal administratif de Luxembourg uznał skargi N. Depesme, A. Kauffmanna i M. Leforta za dopuszczalne, ale bezzasadne. Noémie Depesme, S. Kerrou, A. Kauffmann oraz M. Lefort zakwestionowali owe wyroki przed sądem odsyłającym.

19. Przed sądem tym N. Depesme i S. Kerrou podnoszą, w szczególności, że ten ostatni, będący od czternastu lat pracownikiem przygranicznym w Luksemburgu, zawarł w dniu 24 maja 2006 r. związek małżeński z matką N. Depesme. Od tego czasu wszystkie te trzy osoby zamieszkiwały w tym samym mieszkaniu, a S. Kerrou przyczyniał się do utrzymania dziecka swojej żony, również w zakresie studiów wyższych. Ponadto otrzymywał na to dziecko, przed rozpoczęciem przez nie studiów wyższych, luksemburskie dodatki rodzinne.

20. Adrien Kauffmann podnosi, że jego rodzice rozstali się w 2003 r., a od dnia 20 czerwca 2005 r. są rozwiedzeni. Wyłączna piecza nad dziećmi została przydzielona jego matce. Zawarła ona związek małżeński z P. Kieferem w dniu 10 marca 2007 r. Od tego czasu wszyscy troje zamieszkiwali w tym samym gospodarstwie domowym. Patrick Kiefer łożył na jego utrzymanie i kształcenie. Otrzymywał również na A. Kauffmanna luksemburskie dodatki rodzinne.

21. Wreszcie M. Lefort podnosi, iż jego ojciec zmarł. Jego matka ponownie wyszła za mąż za pana Terwoigne, będącego od ponad pięciu lat pracownikiem przygranicznym w Luksemburgu. Od tego czasu zamieszkuje on ze swoją matką i ojczymem, panem Terwoigne, który przyczynia się finansowo w pełnym zakresie do utrzymania ich gospodarstwa domowego. Uczestniczył on również w pokryciu kosztów studiów wyższych M. Leforta.

22. Państwo luksemburskie odpiera te argumenty faktyczne, podnosząc, że N. Depesme, A. Kauffmann i M. Lefort nie są „w sensie prawnym" dziećmi swoich ojczymów.

23. W postanowieniach odsyłających Cour administrative (Luksemburg) podkreśla, że art. 2a zmienionej ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r. jest konsekwencją wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411). Zdaniem sądu odsyłającego kwestia sporna w toczących się przed nim sprawach nie dotyczy warunków przyznawania pomocy przewidzianych w nowej ustawie, lecz samego pojęcia „dziecka", którym posługuje się ustawa i do którego odnosi się przywołany wyżej wyrok Trybunału. Tymczasem owa więź filiacyjna może być rozumiana zarówno z punktu widzenia prawnego, jak i gospodarczego.

24. W tych okolicznościach Cour administrative postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z pytaniem prejudycjalnym.

## IV – **Wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym i postępowanie przed Trybunałem**

25. W drodze trzech orzeczeń z dnia 22 lipca 2015 r., które wpłynęły do Trybunału w dniu 24 lipca 2015 r., Cour administrative zwrócił się do Trybunału na podstawie art. 267 TFUE z trzema pytaniami prejudycjalnymi sformułowanymi w identyczny sposób, z wyjątkiem jednej różnicy.

26. W sprawie C-403/15 sąd odsyłający dodał do przepisów prawa Unii przywołanych w dwóch innych sprawach art. 33 ust. 1 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „lartą"), w związku, ewentualnie, z art. 7 karty.

27. Pytanie przedłożone w jego najpełniejszej wersji ma następujące brzmienie:

„Czy aby skutecznie spełnić wymogi niedyskryminacji w świetle przepisów art. 7 ust. 2 rozporządzenia [nr 492/2011] [wraz z] art. 45 ust. 2 TFUE, w powiązaniu z art. 33 ust. 1 karty, [łącznie z], tam gdzie to właściwe, jej art. 7, w aspekcie uwzględnienia rzeczywistego stopnia powiązania studenta nierezydenta składającego wniosek o pomoc finansową na studia wyższe ze społeczeństwem i rynkiem pracy Luksemburga, będącego państwem członkowskim, w którym pracownik przygraniczny był zatrudniony lub prowadził działalność na warunkach określonych w art. 2a [zmienionej ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r.] w bezpośredniej konsekwencji wyroku Trybunału z dnia 20 czerwca 2013 r. [Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411)],

— należy zrównać postawiony temu studentowi warunek bycia »dzieckiem« tego pracownika przygranicznego z warunkiem bycia jego »zstępnym w linii prostej i w pierwszym stopniu, którego filiacja względem niego jest prawnie ustalona«, podkreślając istniejącą między studentem a pracownikiem przygranicznym więź filiacyjną, która miałaby leżeć u podstaw wymienionego powiązania, czy też

— należy podkreślić okoliczność, że pracownik przygraniczny – choć niekoniecznie występuje między nim a studentem prawna wieź filiacyjną – »nadal łoży na utrzymanie studenta«, w szczególności gdy można ustalić powiązanie wynikające ze wspólnoty domowej łączące go z jednym z rodziców studenta, z którym to rodzicem łączy studenta prawnie ustalona więź filiacyjna?

W tym drugim ujęciu, kiedy przyczynianie się pracownika przygranicznego – z założenia nieobowiązkowe – nie jest wyłączne, lecz równoległe z przyczynianiem się rodzica lub rodziców, z którymi studenta łączy prawna więź filiacyjna i którzy w związku z tym mają co do zasady ustawowy obowiązek utrzymania go, czy to przyczynianie się do utrzymania powinno spełniać pewne kryteria istotności?".

28. Uwagi na piśmie zostały złożone przez N. Depesme, S. Kerrou, A. Kauffmanna i M. Leforta, rząd luksemburski oraz przez Komisję Europejską. Po zakończeniu pisemnego etapu postępowania Trybunał uznał, że posiada wystarczające informacje, aby orzec w przedmiocie odesłań bez przeprowadzenia rozprawy, na podstawie art. 76 § 2 regulaminu postępowania przed Trybunałem.

## V – **Analiza**

### A – *Uwagi wstępne w przedmiocie wyroku Giersch i in. oraz mającego zastosowanie rozporządzenia*

#### 1. Wyrok Giersch i in.

29. Sąd odsyłający podkreśla w kilku miejscach związek zachodzący między wyrokiem z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), a zmianą ustawy o pomocy finansowej państwa na studia wyższe. Związek ten znajduje wyraźne potwierdzenie w uzasadnieniu projektu ustawy nr 6585 leżącego u podstaw ustawy z dnia 19 lipca 2013 r.[5]

30. Jeśli chodzi o problem leżący u sedna spraw rozpoznawanych w postępowaniach głównych, prawdą jest, że sam Trybunał w pkt 39 wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), przywołał utrwalone orzecznictwo, zgodnie z którym „dofinansowywanie studiów *dzieci* pracowników przez państwo członkowskie stanowi dla pracownika migrującego przywilej socjalny w rozumieniu […] art. 7 ust. 2 rozporządzenia [Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty[6], w brzmieniu zmienionym przez dyrektywę 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r.[7]]”[8].

31. Trybunał potwierdził również, że członkowie rodziny pracownika migrującego są pośrednimi beneficjentami równego traktowania, z jakiego korzysta ten pracownik na mocy rzeczonego art. 7 ust. 2, i że „[s]koro przyznanie *dziecku* pracownika migrującego dofinansowania do studiów stanowi dla tego pracownika migrującego przywilej socjalny, dziecko może samo powoływać się na ten przepis celem uzyskania tego dofinansowania, jeśli na mocy prawa krajowego dofinansowanie to przyznaje się bezpośrednio studentowi”[9].

#### 2. Rozporządzenie mające zastosowanie

32. W swoim wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym sąd odsyłający zmierza do uzyskania wykładni art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011. Natomiast w wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), Trybunał odnosi się do rozporządzenia nr 1612/68.

33. Jednakże ta różnica nie ma wpływu na znaczenie tego wyroku dla spraw w postępowaniach głównych. Chociaż bowiem rozporządzenie nr 1612/68 zostało uchylone i zastąpione ze skutkiem od dnia 15 czerwca 2011 r. przez rozporządzenie nr 492/2011, to art. 7 jest w każdym calu identyczny w obu rozporządzeniach[10].

5 — Zgodnie z treścią samego uzasadnienia zmiana systemu pomocy finansowej państwa luksemburskiego na studia wyższe służyła „wyciągnięciu wniosków” z wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411). Zobacz projekt ustawy nr 6585 zmieniającej ustawę z dnia 22 czerwca 2000 r. o pomocy finansowej państwa na studia wyższe (dokument 6585 z dnia 5 lipca 2013 r., s. 2, dostępny na stronie internetowej Izby Deputowanych Wielkiego Księstwa Luksemburga pod adresem: http://www.chd.lu/wps/portal/public/RoleEtendu?action=doDocpaDetails&id=6585#).

6 — Dz.U. 1968, L 257, s. 2.

7 — Dz.U. 2004, L 158, s. 77.

8 — Wyróżnienie moje.

9 — Wyrok z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in., C-20/12, EU:C:2013:411, pkt 40. Wyróżnienie moje.

10 — Ponadto, zgodnie z art. 41 akapit drugi rozporządzenia nr 492/2011, odniesienia do rozporządzenia nr 1612/68 traktuje się jako odniesienia do rozporządzenia nr 492/2011.

B – *W przedmiocie pytania prejudycjalnego*

34. W celu udzielenia użytecznej odpowiedzi sądowi odsyłającemu należy przede wszystkim dokonać wykładni pojęcia „dziecko” pracownika migrującego.

35. Czy pojęcie to, które występuje w orzecznictwie Trybunału dotyczącym art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 1612/68 (obecnie art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011), obejmuje wyłącznie prawną więź filiacyjną, czy także „pasierbów” pracownika, czyli dzieci jego małżonka, przy czym nie muszą między nimi istnieć powiązania prawne?

36. Jedynie w przypadku, gdyby została przyjęta druga interpretacja – zgodnie z moim poglądem – należy zastanowić się również nad ewentualnym wymogiem przyczyniania się w pewnym stopniu przez pracownika przygranicznego do utrzymania dziecka.

1. W przedmiocie pojęcia „dziecka” pracownika migrującego

37. Przy dokonywaniu wykładni Trybunału może kierować się dwoma czynnikami.

38. Po pierwsze, w utrwalonym orzecznictwie ustalono, że dofinansowywanie studiów dzieci pracowników przez państwo członkowskie stanowi dla pracownika migrującego przywilej socjalny w rozumieniu omawianego art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 1612/68, jeśli ten ostatni w dalszym ciągu łoży na utrzymanie dziecka [11]. Członkowie rodziny zostali ponadto uznani za pośrednich beneficjentów równego traktowania przewidzianego w tym artykule [12].

39. Po drugie, zgodnie z art. 10 ust. 1 rozporządzenia nr 1612/68 współmałżonek pracownika będącego obywatelem państwa członkowskiego „oraz zstępni poniżej 21 roku życia lub pozostający na utrzymaniu pracownika” mieli prawo do osiedlenia się wraz z nim na terytorium innego państwa członkowskiego, niezależnie od ich obywatelstwa.

40. Otóż Trybunał zinterpretował owo „prawo osiedlenia się wraz z pracownikiem migrującym, z którego korzystają jego »współmałżonek oraz zstępni poniżej 21. roku życia lub pozostający na utrzymaniu pracownika« w ten sposób, że przysługuje ono zarówno zstępnym tego pracownika, *jak i zstępnym jego współmałżonka*. Zawężająca wykładnia tego przepisu w tym sensie, iż tylko wspólne dzieci pracownika migrującego i jego współmałżonka mają prawo do osiedlenia się wraz z nimi, byłaby bowiem sprzeczna z […] celem rozporządzenia nr 1612/68 [w postaci integracji członków rodziny pracowników migrujących]” [13].

41. Prawdą jest, że wraz ze zmianą rozporządzenia nr 1612/68 przez dyrektywę 2004/38 art. 10 rozporządzenia nr 1612/68 został uchylony [14]. Jednakże należy stwierdzić, po pierwsze, że przepis ten został powtórzony na rzecz wszystkich obywateli Unii w art. 2 dyrektywy 2004/38, a po drugie, że prawodawca Unii wyjaśnił formalną definicję „zstępnego”, przyjmując szeroką wykładnię stosowaną przez Trybunał.

11 — Zobacz podobnie wyroki: z dnia 26 lutego 1992 r., Bernini, C-3/90, EU:C:1992:89, pkt 29; z dnia 8 czerwca 1999 r., Meeusen, C-337/97, EU:C:1999:284, pkt 19; a także z dnia 14 czerwca 2012 r., Komisja/Niderlandy, C-542/09, EU:C:2012:346, pkt 35.

12 — Zobacz podobnie wyroki: z dnia 26 lutego 1992 r., Bernini, C-3/90, EU:C:1992:89, pkt 26, 29; z dnia 14 czerwca 2012 r., Komisja/Niderlandy, C-542/09, EU:C:2012:346, pkt 48) Zobacz także, lecz w odniesieniu do gwarancji zapewniającej minimum egzystencji, wyrok z dnia 18 czerwca 1985 r., Lebon, 316/85, EU:C:1987:302, pkt 12.

13 — Wyrok z dnia 17 września 2002 r., Baumbast i R, C-413/99, EU:C:2002:493, pkt 57. Wyróżnienie moje.

14 — Zobacz art. 38 dyrektywy 2004/38.

42. Zgodnie z art. 2 pkt 2 lit. c) dyrektywy 2004/38 za członków rodziny obywatela Unii uznaje się „bezpośrednich zstępnych, którzy nie ukończyli dwudziestego pierwszego roku życia lub pozostają na utrzymaniu, *oraz tych współmałżonka lub partnera*” [15].

43. Jako że wyrok z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), dotyczy rozporządzenia nr 1612/68 i został wydany po przyjęciu dyrektywy 2004/38, niewątpliwie wpisuje się on w tę ewolucję orzecznictwa i legislacji, podobnie jak i użyte w nim pojęcie „dziecka”.

44. Rząd luksemburski proponuje jednak w miejsce takiej wykładni systemowej i historycznej rygorystyczne rozdzielenie zakresów stosowania rozporządzenia nr 492/2011 i dyrektywy 2004/38. Rzeczona dyrektywa miałaby dotyczyć wyłącznie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, a nie prawa pracowników przygranicznych do korzystania z takich samych przywilejów socjalnych jak pracownicy krajowi, o którym w art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011 [16].

45. Zdaniem tego rządu odniesienie do definicji „członka rodziny” w dyrektywie 2004/38 nie ma zatem znaczenia dla oceny zasady niedyskryminacji pracowników w ramach rozporządzenia nr 492/2011 [17].

46. Nie podzielam tej tezy, która wprowadza kategoryczne rozróżnienie między zakresami stosowania obu norm i zgodnie z którą rodzina obywatela Unii nie jest zawsze taka sama jak obywatela Unii, gdy jest rozpatrywany jako „pracownik”.

47. Nie uwzględnia ona nie tylko opisanego przeze mnie wcześniej rozwoju prawa Unii, lecz poza tym prowadzi do sytuacji, które nie mogą być uzasadnione.

48. Należy bowiem przypomnieć, że szeroka definicja „zstępnego poniżej 21 roku życia lub na utrzymaniu” została przyjęta przez Trybunał w ramach sprawy, która dotyczyła prawa „dzieci obywatela państwa członkowskiego, który jest lub był zatrudniony na terytorium innego państwa członkowskiego [do edukacji szkolnej] na takich samych warunkach jak obywatele tego państwa, jeżeli dzieci te mieszkają na jego terytorium” [18].

49. Tymczasem prawo to, które było wówczas przewidziane w art. 12 rozporządzenia nr 1612/68, jest wciąż sformułowane w identyczny sposób w rozporządzeniu nr 492/2011 [19]. Fakt, że przepis ten nie został zinterpretowany przez Trybunał w odmienny sposób od czasu wydania wyroku z dnia 17 września 2002 r., Baumbast i R (C-413/99, EU:C:2002:493), oznacza w praktyce, że zarówno zstępni pracownika migrującego, jak i zstępni jego współmałżonka mają prawo dostępu do systemu kształcenia w przyjmującym państwie członkowskim na podstawie art. 10 rozporządzenia nr 492/2011.

50. Dlatego też, gdyby Trybunał miał przyjąć argumentację rządu luksemburskiego, oznaczałoby to, że pojęcie „dziecka” jest rozumiane szeroko w ramach prawa do objęcia systemem edukacji (art. 10 rozporządzenia nr 492/2011), lecz w sposób zawężający w odniesieniu do przyznawania takich samych przywilejów socjalnych i podatkowych jak pracownikom krajowym (art. 7 rozporządzenia nr 492/2011), w tym świadczeń odnoszących się do finansowania studiów.

51. Tak odmienne rozumienie pojęcia „dziecka” przy stosowaniu tego samego rozporządzenia nie jest z pewnością uzasadnione.

15 — Wyróżnienie moje. Pragnę zauważyć, że podobna definicja „rodziny” została użyta także w art. 4 dyrektywy Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin (Dz.U. 2003, L 251, s. 12).

16 — Zobacz uwagi na piśmie rządu luksemburskiego (pkt 23).

17 — Zobacz uwagi na piśmie rządu luksemburskiego (pkt 22).

18 — Artykuł 12 rozporządzenia nr 1612/68. Zobacz wyrok z dnia 17 września 2002 r., Baumbast i R, C-413/99, EU:C:2002:493.

19 — Artykuł 10 rozporządzenia nr 492/2011.

52. Ponadto prawodawca Unii bardzo niedawno potwierdził jednolitość wykładni pojęcia „członków rodziny", niezależnie od tego, czy dokonywana jest w kategoriach pracownika, czy w szerszych kategoriach obywatelstwa Unii.

53. Zgodnie bowiem z motywem 1 dyrektywy 2014/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie środków ułatwiających korzystanie z praw przyznanych pracownikom w kontekście swobodnego przepływu pracowników [20] „[s]wobodny przepływ pracowników jest podstawową swobodą, z której korzystają obywatele Unii, oraz jednym z filarów rynku wewnętrznego zapisanych w art. 45 [TFUE]. Jego wdrażanie jest doprecyzowane w prawie Unii mającym na celu zagwarantowanie pełnego korzystania z praw przyznanych obywatelom Unii oraz członkom ich rodzin. *Pojęcie »członkowie ich rodzin« należy rozumieć jako mające takie samo znaczenie jak pojęcie zdefiniowane w art. 2 pkt 2 dyrektywy [2004/38] i powinno się je stosować również do członków rodzin pracowników przygranicznych*" [21].

54. Zgodnie zaś z art. 2 ust. 2 tej dyrektywy jej zakres stosowania jest *identyczny* z zakresem rozporządzenia nr 492/2011. Artykuł 1 dyrektywy 2014/54 wyjaśnia ponadto, że jej celem jest ustanowienie przepisów, które „ułatwiają jednolite stosowanie i egzekwowanie w praktyce praw przyznanych na mocy art. 45 [TFUE] oraz art. 1–10 rozporządzenia (UE) nr 492/2011".

55. Wydaje mi się więc, że dyrektywa 2014/54, która weszła w życie w dniu 20 maja 2014 r., ma w pełni zastosowanie w sprawach rozpatrywanych w postępowaniach głównych, w zakresie, w jakim jej art. 3 ust. 1 zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, aby dla pracowników i członków ich rodzin, którzy „uważają, że zostali pokrzywdzeni z powodu niezastosowania wobec nich zasady równego traktowania", dostępne były procedury sądowe służące egzekwowaniu obowiązków wynikających z art. 45 TFUE i art. 1–10 rozporządzenia (UE) nr 492/2011.

56. Czy trzeba bowiem jeszcze przypominać, że wynikające z dyrektywy zobowiązanie państwa członkowskiego do osiągnięcia rezultatu w niej wskazanego, jak również obowiązek podjęcia wszelkich właściwych środków ogólnych lub szczególnych w celu zapewnienia wykonania tego zobowiązania ciąży na wszystkich organach państw członkowskich, w tym w ramach ich kompetencji, na organach sądowych [22]? W praktyce oznacza to, że „przy stosowaniu prawa krajowego, przyjętego *przed* dyrektywą czy też po niej, interpretujący je sąd krajowy ma obowiązek interpretowania go w świetle brzmienia i celu dyrektywy, tak by osiągnąć cel, o którym jest mowa w dyrektywie, i w ten sposób działać zgodnie z art. [288 akapit trzeci TFUE]" [23].

57. W tych okolicznościach dyrektywa 2014/54 potwierdza, że wykładni pojęcia „dziecka", które może być objęte pośrednio zasadą równego traktowania ustanowioną w art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011, należy dokonać właśnie w świetle pojęcia „członków rodziny", tak jak zostało ono zdefiniowane w orzecznictwie Trybunału w odniesieniu do rozporządzenia nr 1612/1968, a następnie powtórzone w art. 2 dyrektywy 2004/38 [24].

20 — Dz.U. 2014, L 128, s. 8.

21 — Wyróżnienie moje.

22 — Zobacz podobnie, w odniesieniu do niedawnego przypomnienia utrwalonego orzecznictwa, wyrok z dnia 19 kwietnia 2016 r., DI, C-441/14, EU:C:2016:278, pkt 30 i przytoczone tam orzecznictwo.

23 — Zobacz podobnie wyrok z dnia 13 listopada 1990 r., Marleasing, C-106/89, EU:C:1990:395, pkt 8. Wyróżnienie moje.

24 — Analizując orzecznictwo Trybunału i normy prawa pochodnego, które posługują się pojęciem „rodziny", T. Stein dochodzi do takiego samego wniosku. Jego zdaniem pojęcie „rodziny" w prawie Unii bazuje na koncepcji rodziny opartej na więzi małżeńskiej, obejmującej zarejestrowane związki partnerskie, ale wykracza poza tradycyjne pojęcie rodziny atomowej poprzez włączenie członków będących na jej utrzymaniu (T. Stein, The notion of the term of family on european level with a focus on the case law of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice, w: A. Verbeke, J.M. Scherpe, Ch. Declerck, T. Helms, P. Senaeve (éd.), *Confronting the frontiers of family and succession law: liber amicorum Walter Pintens*, vol. 2, Cambridge/Anvers, Portland/Intersentia, 2012, s. 1375–1392, szczególnie s. 1391).

58. Ponadto taka wykładnia jest zgodna z wykładnią „życia rodzinnego", chronionego przez art. 7 karty i art. 8 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka stopniowo odchodził bowiem w szczególności od kryterium dotyczącego „więzi pokrewieństwa" na rzecz uznania możliwości „więzi rodzinnych de facto" [25]. Tymczasem zgodnie z art. 52 ust. 3 karty prawa, które karta zawiera, a które odpowiadają prawom gwarantowanym przez wskazaną konwencję, powinny mieć takie samo znaczenie i zakres.

59. Niewłaściwy charakter ściśle prawnej definicji więzi filiacyjnej w odniesieniu do art. 7 rozporządzenia nr 492/2011 oraz przywilejów socjalnych i podatkowych wykażę ostatecznie za pomocą przykładu.

60. Wyobraźmy sobie rodzinę zrekonstruowaną z trojgiem dzieci. Pierwsze miało zaledwie kilka miesięcy, kiedy w następstwie wypadku drogowego straciło tatę. Gdy miało trzy lata, jego mama poznała mężczyznę, który był rozwiedzionym ojcem dziecka w wieku dwóch lat, nad którym sprawował wyłączną pieczę. Trzecie dziecko urodziło się z tego nowego związku. Rodzina ta mieszka w Belgii, kilka kilometrów od Luksemburga, w którym mama pracuje od ponad dziesięciu lat.

61. W takim układzie, gdyby pojęcie „dziecka" zawarte w art. 2a zmienionej ustawy z dnia 22 czerwca 2000 r. przyjąć w jego ścisłym rozumieniu, oznaczałoby to, że mama może otrzymać pomoc finansową na studia wyższe od państwa luksemburskiego na własne dziecko i na wspólne dziecko tej pary. Natomiast dziecko małżonka, które żyje w tej rodzinie od czasu, gdy miało dwa lata, nie mogłoby skorzystać z tejże pomocy.

62. W świetle powyższych rozważań uważam zatem, że dziecko, które nie ma więzi prawnej z pracownikiem migrującym, lecz które odpowiada definicji „członka rodziny" w rozumieniu art. 2 pkt 2 dyrektywy 2004/38, winno być postrzegane jako dziecko pracownika i pośredni beneficjent przywilejów socjalnych, o których mowa w art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011.

## 2. W przedmiocie konieczności uczestniczenia przez rodzica niemającego więzi prawnej z dzieckiem w jego utrzymaniu

63. W części drugiej pytania prejudycjalnego sąd odsyłający zastanawia się również nad stopniem, w jakim pracownik przygraniczny powinien przyczyniać się do utrzymania studenta, z którym nie ma więzi prawnej, w celu umożliwienia mu otrzymania pomocy finansowej, takiej jak będąca przedmiotem postępowania głównego.

64. Prawdą jest, że zgodnie z orzecznictwem Trybunału przywołanym w pkt 39 wyroku z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in. (C-20/12, EU:C:2013:411), „dofinansowywanie studiów dzieci pracowników przez państwo członkowskie stanowi dla pracownika migrującego przywilej socjalny w rozumieniu omawianego art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 1612/68 [obecnie art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011], *jeśli ten ostatni w dalszym ciągu łoży na utrzymanie dziecka*" [26].

65. Prawdą jest również, że przedmiotem art. 10 rozporządzenia nr 1612/68 jest współmałżonek pracownika „oraz zstępni poniżej 21. roku życia *lub pozostający na utrzymaniu pracownika*" [27] i że wyrażenie to zostało powtórzone w art. 2 pkt 2 lit. c) dyrektywy 2004/38.

25 — Zobacz podobnie wyrok ETPC z dnia 22 kwietnia 1997 r. w sprawie X i Y oraz Z przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (ECLI:CE:ECHR:1997:0422JUD002183093).

26 — Wyróżnienie moje.

27 — Wyróżnienie moje.

66. W tym względzie należy stwierdzić, że Trybunał orzekł, iż „przymiot bycia członkiem rodziny […] nie oznacza istnienia prawa do alimentów”[28]. W istocie bowiem, „[g]dyby tak właśnie było, łączenie rodzin zależałoby od przepisów krajowych, które różnią się w poszczególnych państwach, co prowadziłoby do niejednolitego stosowania prawa wspólnotowego”[29].

67. Należy stwierdzić, że ten sam tok rozumowania znajduje zastosowanie do przyczyniania się współmałżonka do utrzymania swoich pasierbów. Wydaje się zatem, że nadal należy uznać, iż status „członka rodziny pozostającego na utrzymaniu wynika z sytuacji faktycznej”[30], którą powinna oceniać administracja, a następnie, w razie potrzeby, sąd.

68. Taka wykładnia jest ponadto zgodna z przywołanym powyżej orzecznictwem, które preferuje szerokie sformułowanie „łożyć na utrzymanie dziecka”[31] wobec pojęcia „dziecka pozostającego na utrzymaniu”.

69. Spełnienie wymogu przyczyniania się do utrzymania dziecka jest pochodną sytuacji faktycznej, która może zostać wykazana za pomocą elementów obiektywnych, takich jak małżeństwo (lub zarejestrowany związek partnerski rodzica „prawnego” z rodzicem przybranym) lub miejsce zamieszkania, przy czym nie jest konieczne określenie przyczyn korzystania z tego wsparcia ani wyliczenie w precyzyjny sposób jego wymiaru.

70. W tym względzie nie można zgodzić się z twierdzeniem rządu luksemburskiego, zgodnie z którym niemożliwe jest, aby administracja w każdym indywidualnym przypadku badała, czy i w jakim zakresie pracownik przygraniczny, będący rodzicem przybranym studenta, przyczynia się lub nie przyczynia się do jego utrzymania[32].

71. Przede wszystkim domniemywa się utrzymywanie dziecka do czasu ukończenia 21. roku życia, ponieważ art. 2 ust. 2 lit. c) dyrektywy 2004/38 przewiduje warunek utrzymywania jako alternatywę dla kryterium wieku, po ukończeniu 21 lat.

72. Następnie, jak wynika z uwag skarżących w postępowaniu głównym, „utrzymywanie” dziecka przez gospodarstwo domowe stanowi kryterium wypłaty dodatków rodzinnych (pobieranych w niniejszej sprawie przez co najmniej dwie osoby spośród zainteresowanych rodziców przybranych) i nie stwarza to szczególnych trudności, przy czym nie jest wymagane spełnienie żadnego warunku prawnej więzi filiacyjnej[33].

73. Wreszcie, sam prawodawca luksemburski nałożył w art. 3 obecnie obowiązującej ustawy, czyli ustawy z dnia 24 lipca 2014 r. o pomocy finansowej państwa na studia wyższe, wymóg, że „pracownik nadal przyczynia się do utrzymania owego studenta”. Taki wymóg nie może zatem być uznany za niemożliwy do zweryfikowania przez administrację.

28 — Wyrok z dnia 18 czerwca 1985 r., Lebon, 316/85, EU:C:1987:302, pkt 21.

29 — Wyrok z dnia 18 czerwca 1985 r., Lebon, 316/85, EU:C:1987:302, pkt 21.

30 — Wyrok z dnia 18 czerwca 1985 r., Lebon, 316/85, EU:C:1987:302, pkt 22.

31 — Wyrok z dnia 20 czerwca 2013 r., Giersch i in., C-20/12, EU:C:2013:411, pkt 39.

32 — Zobacz uwagi na piśmie rządu luksemburskiego (pkt 46).

33 — Zobacz uwagi na piśmie N. Depesme i S. Kerrou (s. 21) oraz A. Kauffmanna (pkt 90 i nast.).

## VI – **Wnioski**

74. Mając na względzie powyższe rozważania, proponuję, aby Trybunał na pytanie prejudycjalne przedłożone przez Cour administrative (Luksemburg) udzielił odpowiedzi w następujący sposób:

Artykuł 45 TFUE i art. 7 ust. 2 rozporządzenia (UE) nr 492/2011 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Unii należy interpretować w ten sposób, że dziecko, które nie ma więzi prawnej z pracownikiem migrującym, lecz które jest zstępnym współmałżonka (lub zarejestrowanego partnera), winno być postrzegane jako dziecko rzeczonego pracownika. Z tego tytułu jest ono pośrednim beneficjentem przywilejów socjalnych, o których mowa w art. 7 ust. 2 rozporządzenia nr 492/2011, pod warunkiem że pracownik łoży na jego utrzymanie.

Spełnienie wymogu przyczyniania się do utrzymania dziecka jest pochodną sytuacji faktycznej, przy czym nie jest konieczne określenie przyczyn korzystania z tego wsparcia ani wyliczenie w precyzyjny sposób jego wymiaru.